

Bożena CZARNECKA

ORCID: 0000-0002-8901-2061

Uniwersytet Wrocławski

Geeraerts onttroond. Het beeld van de Vlaamse postkoloniale Congoliteratuur volgens Renders

Abstract

There are practically no comprehensive studies on the history of Flemish postcolonial literature. A new book by Luc Renders, which was published in 2021 under the title *De mislukking van de beschavingsmissie. Het Nederlandstalige Congoproza van 1960 tot 2020* and is a continuation of *Koloniseren om te beschaven. Het Nederlandstalige Congoproza van 1596 tot 1960* (2019), aspires to fill this gap. Renders' pioneering work is the very first such detailed exploration of Flemish postcolonial literature. Here, Renders provides a subjective view of postcolonial literature in Dutch, and establishes his own hierarchy of what is valuable and important in this literature. One of his most interesting (and controversial) reevaluations concerns the work of Jef Geeraerts and the status of this writer within the postcolonial Flemish literature about the Congo.

Keywords: Belgian Congo, Flemish postcolonial literature, history of literature, Luc Renders, postcolonial writings in Dutch.

In 2019 werd *Koloniseren om te beschaven. Het Nederlandstalige Congoproza van 1596 tot 1960*¹ van Luc Renders² uitgegeven; en amper twee jaar later komt er een vervolg op: *De mislukking van de beschavingsmissie. Het Nederlandstalige Congoproza van 1960 tot 2020*. Het tweede deel van Renders' breed opgezet project is een uitzonderlijk belangrijk boek voor het onderzoek naar de Congoliteratuur, want voor het eerst wordt het Vlaamse postkoloniale proza, geschreven en/of uitgegeven na juni 1960, zo uitgebreid gepresenteerd aan de geïnteresseerden.

¹ In *Neerlandica Wratislaviensia* XXXI is mijn recensieartikel over dit boek verschenen (Czarnecka 165–170).

² Luc Renders (geb. 1948) is emeritus-hoogleraar aan de Universiteit Hasselt; zijn onderzoeksinteresse spitst zich vooral toe op de (Zuid-)Afrikaanse literatuur en de Congoliteratuur. Hij heeft een aantal beduidende publicaties op zijn naam staan over Nederlandstalig Congoproza.

In *De mislukking van de beschavingsmissie* is de doelstelling van Renders vergelijkbaar met die van het eerste deel. Renders beoogt namelijk “de Nederlandstalige fictie en de reis- en verblijfsverslagen over Congo, Rwanda en Burundi van 1960 tot 2020 in kaart te brengen” en tegelijk wil hij nagaan “welke houding de schrijver tegenover Midden-Afrika inneemt” (15). Poëzie, drama en zogenaamde getuigenverslagen laat hij buiten het bestek van zijn overzicht (16). Hij schenkt meestal aandacht aan teksten die geen grote literaire waarde hebben, maar vooral gekenmerkt zijn door een cultuurhistorische importantie. Zijn boek is populairwetenschappelijk van aard en als zodanig bedoeld voor een gevarieerd lezerspubliek; daarom ziet de auteur er ook hier bewust van af zijn betoog te ondersteunen met een wetenschappelijk analysekader dat bij de bestudering van koloniale en postkoloniale literatuur wordt gebruikt.

Het boek is geschreven in toegankelijke, kleurrijke taal, die soms iets scherpere bewoordingen niet schuwt bij het beoordelen van teksten, en het bevat talrijke, vaak lange citaten ter illustratie van de besproken literaire werken. Voor de keuze van het hoofdmotto bladert Renders ditmaal door een ander boek van Koen Peeters,³ namelijk door diens debuut *Conversaties met K.* uit 1988. Zijn voorkeur gaat uit naar volgende twee korte zinnen: “Het Museum van Tervuren is een ex-museum. Dit Museum conserveert een Koloniaal Museum” (40). Dit citaat schijnt een goed idee te geven van hoe Renders eigenlijk oordeelt over de postkoloniale Congoletteren, want op enkele uitzonderingen na blijkt deze literatuur in zekere mate nog steeds een opslagplaats van achterhaalde opvattingen, zoals geloof in de “absolute meerwaarde van de westerse beschaving” (317) of in de zin van de beschavende kolonisatie. Met opmerkelijke en zorgvuldig geselecteerde motto’s worden ook afzonderlijke boekdelen ingeleid: Deel I begint met een fragment van *Indépendance cha-cha*, het muzikale symbool van de tijden van de Congolese *dipenda*, Deel II met het gedicht “Tentoonstelling 1908–2008” van de geëngageerde Vlaamse schrijver Charles Ducal uit zijn bundel *De buitendeur* (2014) en Deel III met passage uit *Overcoming Speechlessness. A Poet Encounters the Horror in Rwanda, Eastern Congo, and Palestine/Israel* (2010) van Alice Walker, de eerste Afro-Amerikaanse schrijfster met de Pulitzerprijs voor fictie.

Renders’ boek begint met een inleiding (11–17) en sluit af met een soort resumé dat betrekking heeft op het gehele Congoproza (“Tot slot”, 317–318), eindnoten, bibliografie en auteursregister.⁴ Het bestaat uit in totaal drie delen: “In de nasleep van de onafhankelijkheid” (19–202), “Van Congo naar Zaïre en terug” (203–294), “Tijdslijn” (296–316), die op hun beurt zijn onderverdeeld in tien hoofdstukken van verschillende lengte. Bij de indeling van het boek in delen en hoofdstukken

³ In *Koloniseren om te beschaven* is een passage uit de roman *De Menseneter* (2017) gebruikt.

⁴ *Koloniseren om te beschaven* mist een zaakregister en een lijst van titels van alle genoemde prozawerken, waardoor de lezer niet snel titels of thema’s en motieven kan opzoeken (Czarnecka 167). In *De mislukking van de beschavingsmissie* zijn die helaas ook niet opgenomen.

zijn drie criteria toegepast: chronologisch, inhoudelijk en genologisch, wat voor een op zich soepele vertelling zorgt, maar ook tegelijk een zekere inconsistentie in het concept blootlegt, verwijzend naar meer algemene theoretische problemen (Is het mogelijk om de geschiedenis van de Congoliteratuur te presenteren volgens één relatief coherent model? Kunnen hedendaagse prozawerken die steeds vaker slechts marginaal naar Congolese kwesties verwijzen werkelijk als Congoliteratuur worden aangemerkt?). Daarnaast is er nog een vierde criterium in het spel dat Renders' verhaal extra compliceert, maar misschien wel het belangrijkste is: het ethische criterium dat beslist over de waardering en plaats van een auteur of tekst in het literaire Congolandschap (louter een eenduidige antikoloniale boodschap is acceptabel en enkel werken met een onbetwistbaar antikoloniale strekking kunnen als waardevol bestempeld worden).⁵

Deel I “In de nasleep van de onafhankelijkheid” (19–202) is door Renders gewijd aan de periode waarin het Vlaamse Congoproza zijn hoogtepunt heeft bereikt in dubbele zin, zowel kwalitatief als kwantitatief. In de jaren '60 en '70 van de vorige eeuw verschijnen sterk thematisch uiteenlopende prozateksten. Ondanks de radicaal gewijzigde politieke situatie in Congo wordt deze nieuwe realiteit in sommige teksten als het ware genegeerd en de suprematie van de westerse beschaving niet betwijfeld. Renders onderscheidt ook een nieuwe categorie teksten die over het geweld handelen dat op grote schaal losgebarsten is na de onafhankelijkheid van Congo. De Congoliteratuur van toen is rijk aan naturalistische en soms schokkende beelden van allerlei wreedheden. Er worden verder werken uitgegeven die het herkenbare motief van de kloof tussen de Europeanen en Afrikanen exploreren; voor sommige auteurs lijkt die niet meer te overbruggen na al dat wederzijds aangedaan kwaad. Daarnaast wordt nog steeds veel proza gepubliceerd waarin de Congolese realiteit slechts als een irrelevante exotische achtergrond dient voor de vertelde gebeurtenissen. In andere teksten daarentegen wordt juist de Congolees en zijn wereld in de schijnwerpers gesteld door de Vlaamse auteurs.

Het oeuvre van Jac. Bergeyck (46–72) wordt in dit gedeelte uitvoerig besproken en als voorbeeld aangehaald van een respectvolle houding tegenover de Congolezen en de Congolese samenleving. Bergeycks werk zou bewijzen dat de Congolese cultuur in eerste instantie anders is en niet inferieur aan de Europese. Maar volgens Renders is het Bergeyck slechts in enkele teksten gelukt om het hoogste literaire niveau te bereiken, in de meeste toch niet, want hij zou “allicht te veel antropoloog en missionaris” zijn in de plaats van “romanschrijver” (72). Daarnaast wordt in dit deel ook het gevarieerde werk onder de loep genomen van zulke schrijvers als Mireille Cottenjé, Daisy Ver Boven, Paul Brondeel, Albert

⁵ Volgens Jans (2020) vloeit dit voort uit de ahistorische benadering van de Congoliteratuur door Renders: “Voor Renders is het duidelijk: hij leest vanuit het nu, vanuit de eigentijdse normen en waarden volgens welke het kolonialisme als systeem volledig verworpen wordt”.

van Hoeck, Jan van den Weghe, Gerard Soete, Raf van de Linde of Jef Geeraerts. Voor veel lezers is deze laatste auteur wel de belangrijkste vertegenwoordiger van het postkoloniale Congoproza van de jaren '60 en '70 van de vorige eeuw. Voor Renders is hij vooral “de meest bekende Vlaamse schrijver over Congo” (159). Hij probeert Geeraerts' bijzondere status in de Congoliteratuur te ondermijnen (hij noemt dit demythologiseren) door o.a. het belang van zijn werk af te zwakken of meer betekenis te verlenen aan andere schrijvers (Van de Linde, Joris, Peeters).⁶ “De mythe die Jef Geeraerts in het leven geroepen heeft, kan de confrontatie met de realiteit en de tegenstrijdigheden in zijn prozawerk niet overleven”, deelt Renders mee in de slotalinea van het fragment over Geeraerts (185).

Deel I bestaat uit zeven hoofdstukken en lijkt qua inhoud grondiger bewerkt dan Deel II (“Van Congo naar Zaïre en terug”; 203–294) dat slechts twee hoofdstukken bevat en gebaseerd is op de globale indeling van het Congoproza sinds de jaren '80 in fictie en non-fictie. Onder auteurs die fictie hebben geschreven (en schrijven) bespreekt Renders onder andere het werk van Guido Tirelire, Marcel Proost, Louise O. Fresco, Marcus Leroy en Koen Peeters. De centrale plaats onder de non-fictie schrijvers wordt in Renders' boek door Lieve Joris ingenomen (258–282). Ze vertegenwoordigt in zijn ogen een nieuwe generatie Vlaamse schrijvers die zich losmaken van het koloniale verleden en “zonder complexen op zoek gaan naar het Congo van de Congolezen” (204), dus naar “het echte Congo” (258). Renders benadrukt het belang van haar reisverslag *Terug naar Congo* (1987) en roept het publicatiejaar van dit boek tot een wezenlijke cesuur in de geschiedenis van het Congoproza van na 1960, het begin van de periode waarin “Het koloniale verleden had afgedaan” (318).

In *De mislukking van de beschavingsmissie* wordt de historische context op een andere manier benaderd dan in *Koloniseren om te beschaven* (2019). Mijns inziens heeft Renders wel de juiste beslissing genomen door het verhaal over het Congoproza duidelijk te scheiden van dat over de postkoloniale geschiedenis. In Deel III (“Tijdslijn”; 296–316) dat Hoofdstuk 10 omhelst, presenteert hij in twee subhoofdstukken sleutelmomenten zowel uit de Congolese/Zaïrese geschiedenis,

⁶ De reden hiervoor is mij niet geheel duidelijk. Met zijn Congoromans en diverse controversiële publieke uitlatingen eiste Geeraerts als schrijver en auteur inderdaad de positie van autoriteit op in de Congoproblematiek. Hij kon een narcistisch, arrogant type geweest zijn, maar dit zou in principe geen rol moeten spelen bij de beoordeling van zijn werk. Geeraerts is ook niet de eerste schrijver die details van zijn biografie heeft verzonnen of verkeerd voorgesteld. Liegen kan toch een strategie van een schrijver zijn in de omgang met de buitenwereld, iets wat bijdraagt tot zijn posture (begrepen als bewust gecreëerd auteursbeeld conform de posturetheorie van Jérôme Meizoz). Dit was waarschijnlijk ook het geval met Geeraerts die in zijn romans (biografische fictie?) en interviews bewust met de waarheid speelde over zijn verblijf in Congo en vooral het verloop van zijn militaire carrière. Hierop wordt bijvoorbeeld gewezen door Brems die bij de bespreking van de roman *Black Venus* schrijft over “een verwarring die Geeraerts zelf stimuleerde door telkens weer te beklemtonen dat alles ‘echt gebeurd’ was” (265).

als ook die van Burundi en Rwanda. Daarbij maakt hij een wezenlijk voorbehoud door erop te wijzen dat hij zich focust “op de gebeurtenissen die een weerklank gevonden hebben in het Nederlandstalige Congoproza of de context ervan uitmaken” (297). Dat betekent dat de meeste aandacht wordt geschonken aan de gebeurtenissen van de Eerste Republiek (1960–1965) en de minste aan die van de Derde (1997–2018), en dat er nog opmerkelijke tijdsprongen zijn, vooral wat de 21ste eeuw betreft. Maar al met al resulteert dit toch in een handig historisch overzicht. In het afsluitende hoofdstuk “Tot slot” (317–318) verwijst Renders kort naar het gehele Congoproza, zowel het koloniale als postkoloniale. Het koloniaal verleden zou nog steeds onvoldoende verwerkt zijn in de literatuur en “de grote Nederlandstalige roman die de kolonisatie en de nasleep ervan aan een grondig onderzoek onderwerpt en er verbeeldingrijk gestalte aan weet te geven, nog niet geschreven”, concludeert hij (318).

Renders’ overzicht van het postkoloniale Congoproza is “gekleurd door zijn persoonlijke appreciatie” (16) voor afzonderlijke schrijvers en werken en als zodanig geeft het ook veel inzicht vooral in zijn eigen leesvoorkeuren.⁷ Dat is mij niet zo opgevallen bij de lectuur van het eerste deel van het tweeluik, *Koloniseren om te beschaven*, maar hier liggen de zaken inderdaad duidelijk anders. Renders geeft een subjectieve visie op het postkoloniale proza in het Nederlands en deinst er niet voor terug om daarin een eigen hiërarchie aan te brengen. De lezer kan dit overnemen of als inspiratie gebruiken.

Renders’ boek laat daarnaast zien hoe de evolutie van het Congoproza in de laatste decennia – met stijgende populariteit van non-fictie en het reisverslag of dominantie van het ik-perspectief – de algemene tendensen in de wereldliteratuur volgt. En hoe dichterbij het heden komen, hoe moeilijker het wordt de nieuwe Congoteksten in te delen of onder een noemer te brengen, want de literaire productie van de laatste decennia die uit Renders’ boek naar voren komt, lijkt een archipel van eilanden en eilandjes die nog wel op de een of andere manier verband houden met de voormalige Belgische kolonie, maar steeds minder samenhangend een overtuigend geheel vormen.

Luc Renders, *De mislukking van de beschavingsmissie. Het Nederlandstalige Congoproza van 1960 tot 2020*. Gramadoelas, 2021, ISBN EAN 9789464447385, 340 blz.

⁷ Als voorbeeld van een zekere leesvooringenomenheid kan het boek *Afscheid van Congo. Met Jef Geeraerts terug naar de Evenaar* (2010) van Erwin Mortier worden aangehaald. Renders herleidt namelijk de relevantie van dit op zich interessante reisverslag slechts “tot de verspreiding en de bevordering van de mythe Geeraerts” (163). Naar mijn mening is dit een enigszins onterechte simplificatie die waarschijnlijk voortkomt uit zijn ietwat gematigde beoordeling van Geeraerts’ Congowerk in het algemeen.

Bibliografie

Brems, Hugo. *Altijd weer vogels die nesten beginnen*. Bert Bakker, 2006.

Czarnecka, Božena. “Op de raaklijn tussen het historische en literaire. Het Vlaamse koloniale proza tot 1960 toegelicht door Luc Renders”. *Neerlandica Wratislaviensia*, XXXI, 2021, pp. 165–170.

Jans, Erwin. “Zwarte bladzijden. *Koloniseren om te beschaven* van Luc Renders”. *De Reactor. Vlaams-Nederlands Platform voor Literatuurkritiek*. 30 juni 2020, <https://www.dereactor.org/teksten/koloniseren-om-te-beschaven-van-luc-renders-zwarte-bladzijden>. Geraadpleegd 10 juni 2022.

Peeters, Koen. *Conversaties met K. Meulenhoff*, 1988.